

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Чиж П.О.,

*студентка І курсу магістратури
Київського національного університету ім. Т.Шевченка*

У науці існує дискусія щодо визнання практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) джерелом кримінального процесуального права. Важливим в даному контексті є питання щодо того, яким саме чином з допомогою рішень ЄСПЛ забезпечується реалізація законних прав і свобод людини і громадянина.

Ще з початку діяльності такої впливової міжнародної організації, як Рада Європи, принцип дотримання прав людини став одним з основних у функціонуванні цієї організації, про що й зазначається у Конвенції 1950 р. Європейський суд з прав людини, що є інституцією Ради Європи, є також однією з основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини. Рішення й рекомендації Суду впливають на становлення, реформування й модернізацію сучасних національних правозахисних систем, практичне застосування європейських правових стандартів при прийнятті рішень національними судами. Їх вплив позначається й на

формуванні національних стандартів і нормативів захисту прав людини в Україні. Ідея його створення як регіонального міжнародного суду для захисту прав людини виникла відразу після Другої світової війни, коли йшлося про укладення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, проте функціонувати він розпочав лише у 1958 р.

Якщо ми проаналізуємо процес формування європейського кримінально-процесуального права, то помітимо тенденції щодо посилення впливу європейського матеріального та процесуального кримінального права на національні правові системи, щодо поширення механізмів наднаціонального контролю, у тому числі, рішення ЄСПЛ, над виконанням європейськими державами норм міжнародних конвенцій у сфері захисту прав та основоположних свобод.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК) визнає практику ЄСПЛ джерелом кримінального процесуального права, про що сказано не лише у статті 1, де говориться про міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а у статті 8, де зазначається про те, що практика ЄСПЛ визначає собою одну із складових реалізації принципу верховенства права. [1]

Для того, щоб відповісти на питання про обов'язковість рішень ЄСПЛ, звернімося до національного законодавства. Відповідно до Закону України від 17 липня 1997 року «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до конвенції» визначено, що Конвенція про захист прав і основоположних свобод (далі - Конвенція) є складовою частиною національного законодавства. В даному контексті важливо звернути увагу на той факт, що відповідно до ч.3 ст. 55 Конституції України саме ЄСПЛ, а не будь-яка інша міжнародна судова установа (наприклад, Комітет з прав людини ООН), є органом, до якого може звернутися будь-яка людина у разі порушення своїх прав і свобод та у тому разі, коли вона використала всі засоби національного захисту (варто зазначити, що, на жаль, кількість звернень до даної установи з кожним роком стає все більше і більше). Важливою подією стало й прийняття 23 лютого 2006 року Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», де визначено то, що судді при розгляді справ зобов'язані застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. [2] Багато хто із вчених зазначають, що практика правозастосування в Україні показує, що навіть ще до прийняття вищезгаданого закону у 2006 році йшла таким чином, що рішення ЄСПЛ бралися до уваги та застосовувалися судовими органами на території України.

Спірним у вищенаведеному питанні є застосування практики ЄСПЛ, оскільки дана практика являє собою акт тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, рішення по конкретній справі, що наштовхує науковців на думку про прецедентний характер даних рішень, а прецедент, як відомо, не визнається в Україні джерелом права.

Тому не дивно, що деякі представники вітчизняної юриспруденції висловлюються про те, що практика ЄСПЛ не є обов'язковою для національних судів. Такої думки притримується Ю.Ю. Попов, який вважає, що практика ЄСПЛ не створює регулювання, а тому не є нормою права, а «теоретичним висновком, якому місце не у законі, а у підручнику». [3] Але підійдемо до даного розуміння з іншого боку. Існують різні розуміння прецеденту – більш поширене «англосаксонське» та «континентальне». І якщо йдеться про прецедент в континентальному розумінні (усталену судову практику – т.зв. “*jurisprudence constante*”), то на наш погляд вона має бути визнана джерелом права в Україні. Іншими словами, приєднуємося до т.зв. доктрини «*law in action*», за якою право – це не буква закону, а те, як розуміє її суд. А раз так, то для розуміння права мало скористатися такою його формою, як нормативний акт – слід звернутися також до судової практики. [5, 41-42] Враховуючи вищевикладене, доходимо до наступного висновку: якщо Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод ратифіковано Україною, тобто вона являє собою частину національного законодавства, то застосування її неможливе без звернення до правозастосовчих органів для роз'яснення про порядку дії її норм є просто неможливим.

Л. Вільдхабер говорить, що Суд формує певні прецедентні правоположення і якщо в майбутньому, розглядаючи справу навіть щодо іншої держави, він констатує там аналогічну ситуацію з порушенням права людини, то цілком очевидно, що він застосує такий самий підхід, як і в попередній справі. ЄСПЛ продовжує пропонувати національним судам напрямок розвитку й еволюції захисту прав людини. Він завжди дотримувався своїх прецедентів, за винятком випадків, коли існують переконливі причини, що змушують скоригувати тлумачення Конвенції 1950 р. у зв'язку зі змінами соціальних цінностей чи повсякденних умов життя. Суд при цьому не тільки додержувався своїх прецедентів стосовно постанов, що виносяться проти держав-відповідачів, а й визнавав, що однакові мінімальні європейські стандарти повинні дотримуватися всіма державами – членами Ради Європи. Слідування Судом принципу помірної доктрини чи прецеденту здійснюється в інтересах дотримання правової визначеності, гармонічного розвитку конвенційної прецедентної практики, рівності перед законом, верховенства права й поділу влади. Якщо б він не робив цього, його прецедентне право було

б якийсь непередбачуване й свавільне, підкреслив Л. Вільдхабер. І тоді була б підстава стверджувати, що Суд використовує подвійні стандарти: для одних країн Європи певні дії держави були б визнані порушенням прав людини, а для інших ці ж самі дії порушенням би не вважались.

Тому національні Верховні суди повинні, зазвичай, брати до уваги загальну прецедентну практику Суду. Це позиція Голови Європейського суду з прав людини. Головний юрисконсульт Суду М. Де Сальвіа на науково-практичній конференції, що відбулась 20-23 квітня 2005 р. в Уральській державній юридичній академії (м. Єкатеринбург, РФ), теж охарактеризував прецеденти Суду як джерело права. О.О. Первомайський доводить, що судовий прецедент, створений практикою ЄСПЛ, потрібно розглядати як джерело права України. Суддя Європейського суду з прав людини С.В. Шевчук підкреслює, що європейське прецедентне право з прав людини служить додатковим джерелом права при застосуванні й тлумаченні конституційних норм про права людини, які співпадають з основними правами, закріпленими в нормах Конвенції 1950 р. Особа, яка звертається до ЄСПЛ не зобов'язана посилатися на цю Конвенцію у національних судах, якщо вона посилається на положення національного законодавства аналогічного змісту, як правило, на відповідні конституційні норми про основні права та свободи (справи “Кардо проти Франції” та “Садік проти Греції”). С.В. Шевчук переконує, що прецедентне право, створене Європейським судом з прав людини є обов'язковим джерелом права України. Як додаткову аргументацію на користь цього твердження С.В. Шевчук розглядає пункти а) та б) частини 3 ст. 31 Віденської Конвенції “Про право міжнародних договорів” від 23 травня 1969 р. (ратифікована Україною 14 травня 1986 р. у складі СРСР), у яких спеціально наголошується, що разом з текстом міжнародних договорів враховується практика його застосування й тлумачення, якщо на це дається згода сторін договору (яку дала Верховна Рада України, ратифікувавши цей Закон).

Отже, практику ЄСПЛ можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні. Заслужує на увагу думка О.В. Колісника про те, що під час здійснення судочинства національні суди повинні застосовувати практику ЄСПЛ як безпосереднє джерело права. Окрім того, рішення ЄСПЛ мають становити ідеологічно-правову (ціннісну) основу для здійснення правосуддя в Україні. Відповідна позиція була навіть закріплена у ряді постанов Пленуму Верховного Суду України, в яких ще до прийняття Закону у 2006 році про

обов'язковість норм Конвенції, надавалися роз'яснення законодавства судам загальної юрисдикції . [3]

Рішення ЄСПЛ мають надзвичайно важливе значення для вірного і практичного втілення засад кримінального судочинства відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу. Мова йде, наприклад, про ст. 11 КПК, у якій встановлюється, що під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної людини.

Існує наступна проблема при застосуванні практики ЄСПЛ, яка полягає у тому, чи всі рішення є джерелом права чи лише ті, в яких відповідачем є наша держава. Однозначної позиції у літературі знайти важко, проте більшість вчених притримуються думки, що неважливо, якої держави стосується рішення ЄСПЛ, тому що в будь-якому разі, воно являє собою акт тлумачення Конвенції про захист прав і основоположних свобод.

До рішень ЄСПЛ у сфері кримінального судочинства можуть бути віднесені: «Справа «Алієв проти України», у якій заявник скаржиться на несправедливе звинувачення (ст. 2 Конвенції), незаконне затримання (ст. 5 Конвенції), на неналежне кримінальне провадження у справі (ст. 6), окрім того скаржиться, що українські суди не забезпечили йому можливості скористатися ефективними засобами захисту, які гарантується ст. 13 Конвенції і на умови утримання у камері. «Справа «Салов проти України», у якій заявник скаржиться на порушення ст. 5 Конвенції щодо права затриманої особи постати перед судом і порушення свого права на справедливий суд тощо. [4]

Важливим моментом є те, що нарешті суди починають застосовувати практику ЄСПЛ й посилаються на неї у своїх судових рішеннях. Так, наприклад, у вироку Білоцерківського районного суду від 19.02.2013 року суддя послався на справу «Тейкзера де Касто проти Португалії», у якій йшлося про дії негласних працівників поліції, дії яких призвели до порушення п.1 ст. 6 Конвенції.

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що після ратифікації України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до ч.3 ст. 31 Віденської Конвенції «Про право міжнародних договорів» (ратифікованою Україною у травні 1986 року), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод стала частиною національного законодавства. Сама Конвенція поширюю юрисдикцію ЄСПЛ на всі питання тлумачення та застосування практики та рішень ЄСПЛ. Таким чином, рішення ЄСПЛ можна вважати офіційною формою роз'яснення основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, та у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні.

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р.//Офіційний вісник України. – 2006. -№12
2. Константий О.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України/О.В. Константий//Вісник Верховного Суду України. – 2012.- №1(137). – С.33-36
3. Кримінальний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 2013.- № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88
4. кримінально-процесуальної політики України/О.Загурський//Юридична Україна. – 2011. - №9. – 112-117
5. Мірошниченко А.М. Земельне право України: Підручник. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2011. – 680 с
6. Кононенко Валерій. Практика Європейського суду з прав людини як джерело тлумачення Конвенції 1950 р. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1241692243>

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка Біленчук Петро Дмитрович.